

УДК 81'342.3.811.161.2'243

ВАСИЛЕНКО Н.В.

м. Черкаси, Україна

РОЛЬ ПРИНЦИПУ УРАХУВАННЯ РІДНОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОРФОЄПІЇ

Стаття присвячена аналізу принципу урахування рідної мови іноземних студентів у процесі формування української орфоєпії. Автор характеризує імпліцитний та експліцитний способи посилення на рідну мову студентів у процесі засвоєння ними української мови як іноземної.

Ключові слова: принципи, фонетична інтерференція, фонетичні явища, зіставлення, схожість, відмінність, імпліцитний та експліцитний способи.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Мовна політика в Україні визначається тим, що держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах життя. Українська мова стає об'єктом вивчення не лише українців, а також зарубіжних представників. Зростає інтерес до нашої країни, до української мови, про що свідчить наявність у вищих навчальних закладах майже всіх країн світу кафедр української мови. Розвиваються міжнародні зв'язки нашої держави з іншими країнами в галузі освіти. Тисячі іноземних студентів приїждять до України з метою здобути освіту з певного фаху. Українська мова стає для них необхідним засобом навчання у ВНЗ.

Однак у процесі оволодіння українською мовою іноземні студенти не завжди можуть подолати труднощі вимови українських звуків.

Мета пропонованої статті полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні принципу урахування рідної мови іноземних студентів на етапі навчання української орфоєпії з подальшою практичною реалізацією його у методиці формування орфоєпічних умінь і навичок української мови на підготовчих факультетах вищих навчальних закладів.

Аналіз досліджень за проблемою. Проблема навчання орфоєпії не є новою. Вона досліджувалась у різних напрям-

ках: теоретичні аспекти навчання фонетики (Л.А.Булаховський, М.А.Жовтобрюх, Ю.О.Карпенко, Н.І.Тоцька, Р.І.Аванесов, С.І.Бернштейн, В.О.Богородицький, І.О.Бодуен-де-Куртене, О.О.Реформатський, Л.В. Щерба); психологічні особливості сприйняття, засвоєння та відтворення звуків мови (Л.С.Виготський, П.С.Вовк, Л.С.Головяшина, О.О.Залевська, О.Р.Лурія, О.О.Леонтєв, Д.М. Узнадзе); методична робота над фонетичним матеріалом і вимовою (О.М.Біляєв, М.С. Вашуленко, С.О.Караман, Л.М.Паламар, М.І.Пентилюк, К.М.Плиско, О.Н.Хорошковська). Проте аспекти формування орфоєпічних навичок українського мовлення в іноземних студентів з урахуванням особливостей їхньої рідної мови не були предметом дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема формування в іноземних студентів орфоєпічних умінь з української мови, передусім, пов'язана з вивченням звукової структури української мови та з формуванням правильних аудіативних і вимовних умінь і навичок, які є базовими для оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності.

Процес навчання української вимови іноземних студентів має складну структурну організацію. Основними складовими цього процесу є діяльність того, хто навчає, та тих, кого навчають, яка здійснюється з метою формування знань, умінь і навичок з іноземної мови на основі оволодіння мовним матеріалом. Для того, щоб зрозуміти та керувати цим складним процесом, необхідно виявити суттєві об'єктивні зв'язки між усіма його сторонами.

Як відомо, спрямованість процесу навчання визначається його метою. Основною метою навчання української мови на підготовчому факультеті є практичне оволодіння нею як способом навчання, який здійснюється шляхом мовленнєвої діяльності. Процес мовленнєвого спілкування здійснюється в чотирьох видах діяльності. Тому передбачається, що після опрацювання початкового курсу фонетики студенти можуть на основі автоматизованих орфоєпічних навичок відповідати на запитання, розуміти зміст повідомлення, висловлювати власне судження в усній і писемній формі. Безумовно, усі ці вміння будуть виявлятися на дуже обмеженому та ретельно відібраному мовному матеріалі.

Результатом з'ясування специфічних закономірностей процесу навчання на початковому етапі має бути формуван-

ня певних методичних принципів, реалізацію яких слід розглядати як обов'язкову умову нормального функціонування самого процесу навчання.

Проаналізувавши наявні в методиці навчання іноземної мови принципи, до яких належать принципи мовленнєвої спрямованості, комплексності, навчання “від легкого до складного”, концентричності, посиленості засвоєння, системної організації навчального процесу та урахування рідної мови іноземних студентів, ми зробили висновок, що одним із найважливіших принципів навчання вимови має бути визнаним принцип *урахування рідної мови іноземних студентів*.

Перехід із мовлення рідною мовою до іноземного мовлення є складним психологічним та фізіологічним процесом. Аналіз взаємозв'язків рідної та іноземної мови визначає на лише об'єм труднощів, які виникають і які студенти мають подолати для оволодіння іншомовною вимовою, а також виявляють можливості для позитивного переносу з рідної мови деяких автоматизованих мовленнєвих дій, що визначають сферу імітаційного засвоєння. На базі принципу урахування рідної мови іноземців стає реальною можливість зробити процес навчання української вимови керованим.

В основі вирішення методичного завдання навчання вимови лежить домінуюча ідея свідомого засвоєння нових артикуляційних рухів, способу сполучення звуків, ритміко-інтонаційного оформлення слова, речення, тексту шляхом порівняння з аналогічними явищами рідної мови чи мови-посередника.

Урахування рідної мови в сучасній методиці навчання орфоєпії передбачає відбір та організацію фонетичного навчального матеріалу, визначення повного обсягу труднощів, які студенти мають подолати в процесі оволодіння іншомовною вимовою. Засвоєння української вимови базується на певному рівні розвитку рідної мови студентів. Однак, опора на рідну мову дає як позитивні результати, так і негативні – фонетичну інтерференцію, яка виявляється в мовленні іноземців як під час сприйняття, так і в процесі відтворення українських фонем.

Лінгвістичну основу принципу урахування рідної мови іноземних студентів становить аналіз взаємовідношень фонологічних систем мов, які контактують у процесі навчання,

тобто дослідження дії механізму фонетичної інтерференції. Результати дії фонетичної інтерференції визначають не лише обсяг труднощів, які необхідно свідомо подолати, але й виявляють можливості використання її позитивних моментів.

Методичний принцип урахування рідної мови передбачає, що не всі результати зіставлення можуть чи навіть повинні бути використані безпосередньо на практичних заняттях. Дослідження з опису та зіставлення не можуть бути механічно перенесені в навчальний процес без порушення практичної направленості навчання. Являючи собою теоретичні дані про мову, вони можуть призвести на практиці до надмірного вживання теоретичної інформації.

Порівняльний аналіз фонетичних явищ рідної мови та мови, яка вивчається, доцільно застосовувати в період планування навчального процесу, задовго до його початку. “Результати зіставлення залежно від мети та умов навчання повинні враховуватися, передусім, у підготовці викладача до навчального процесу, під час розробки підручників, навчальних матеріалів і т.п., а також у процесі відбору методичних прийомів. Добуті шляхом зіставлення знання дають можливість побудувати і спрямувати навчальний процес із урахуванням стимулюючих та інтерферуючих навичок рідної мови студентів “ [1; 47].

Категорія урахування рідної мови студентів у комунікативно спрямованому навчанні з урахуванням подібностей та відмінностей двох мов висвітлюється методистами у двох напрямках – імпліцитному та експліцитному способах посилення на рідну мову студентів у процесі засвоєння ними іноземної мови.

Імпліцитний спосіб передбачає проведення “прихованого” зіставлення мов і використання прийомів презентації й систематизації мовного матеріалу, спрямованих на запобігання можливої дії інтерференції.

Експліцитний метод також передбачає зіставлення двох контактуючих мов, але відрізняється тим, що це “відкрите” зіставлення, відкрите посилення на рідну мову студентів, яке використовується у довідковому матеріалі підручника.

Вважається, що імпліцитний спосіб посилення на рідну мову студента має більшу практичну цінність, оскільки його характер більше узгоджується з комунікативною спрямова-

ністю методики викладання української мови як іноземної, яка передбачає функціонально-системний підхід до аналізу результатів зіставлення.

Ураховуючи вищесказане, слід визначити міру поєднання імпліцитного та експліцитного способів у національному варіанті курсу практичної фонетики на початковому етапі навчання. Очевидно, імпліцитний спосіб має застосовуватися в процесі презентації фонетичного матеріалу, у процесі формування навичок розрізнення системних фонологічних опозицій і навичок артикуляції звуків української мови, які не властиві фонологічній системі рідної мови студентів. Імпліцитний спосіб може виявлятися в дещо іншому розподілі, ніж у підручнику, фонетичного матеріалу, особливо в тих випадках, коли пред'явлена в підручнику послідовність презентації матеріалу може викликати інтерферуючу дію чи посилити її. Такий перерозподіл фонетичного матеріалу може обмежитися частковим перерозподілом у межах уроку чи циклу уроків.

Крім того, імпліцитний спосіб дозволяє диференційовано підходити до відпрацювання тих чи інших фонетичних явищ, що проявляється в збільшенні обсягу тренувальної роботи, спрямованої на закріплення цих явищ.

Щодо застосування експліцитного способу, то вважається, що воно можливе лише в процесі презентації фонетичних явищ, які повністю збігаються у фонологічних системах контактуючих мов. На практиці при створенні національно орієнтованих посібників з навчання орфоєпії експліцитний спосіб урахування рідної мови знаходить своє відображення і під час формулювання завдань-інструкцій рідною мовою. Однак, такий підхід вважається не зовсім доцільним, оскільки добре відомо, що лише одномовна комунікативна практика в іноземній мові є основним шляхом подолання впливу рідної мови. Лише такий підхід “може забезпечити інтеріоризацію нових способів формулювання думок новою мовою, поступово витісняючи внутрішній переклад, тоді як екстеріоризація його ускладнює розвиток комунікативної компетенції іноземною мовою” [3; 82].

Створення національно орієнтованого курсу практичної фонетики для іноземних студентів технічного фаху, які навчаються на підготовчих факультетах в Україні, найбільш

доцільно здійснювати на базі типового підручника з української мови для іноземців. У цьому випадку фонетичний матеріал, необхідний для засвоєння, буде співвіднесений із лексичним та граматичним матеріалом основного курсу української мови і досить адекватно забезпечить комунікативні потреби студентів.

Єдність цільових установок типової та національно орієнтованої програми навчання української орфоєпії вимагає зберегти в національно орієнтованій програмі мовний зміст, продиктований логікою розвитку і функціонування мови. Цей зміст є універсальним для національного варіанта. Урахування особливостей рідної мови студентів впливає на вибір прийомів постановки й корекції українських звуків, на зміни послідовності, на характер пред'явлення фонетичних явищ, обсяг тренувальної роботи, вибір певних типів вправ та видів завдань до них.

Засвоєння іноземної мови розглядається як оволодіння аналогічними операціями, які проводяться на первинній мовленнєвій базі, створеній у процесі вивчення рідної мови. При цьому перехід від однієї конкретної форми мовлення до іншої відбувається завдяки "існуванню єдиної сфери сталих ознак самої структури мови, представленої мовними універсалами" [2; 9]. Виявлення відмінностей на будь-якому рівні мови можливе лише в межах універсальних рис, властивих усім мовам, що зумовлює значимість для створення мовленнєвого вираження саме диференційних ознак фонем. Універсальним також є той факт, що в будь-якій мові приблизно половина фонетичних ознак фонологічно ефективна, тобто необхідна для розрізнення фонем. Відносна спільність артикуляційних баз різних мов визначається тим, що артикуляційні навички – це поєднання деяких основних навичок, які реалізують різні ознаки. Вона також універсальна. Цим пояснюється наявність універсальних голосних і приголосних фонем у фонологічних системах усіх мов. Існування подібних фонологічних і мовленнєвих універсальних характеристик робить можливим формування нового мовного ходу і визначає сферу позитивних посилянь, які створюються за допомогою застосування універсальних прийомів навчання вимови.

Висновки. Формування виявленої єдності навичок здійснюється на основі національно орієнтованого підходу до пред'явлення та систематизації фонологічних явищ української мови, який обов'язково передбачає урахування провідних універсальних закономірностей організації засвоєння відповідно до стадій формування навичок. Саме формування за стадіями є характерною рисою мовленнєвих навичок, яке забезпечує автоматизм, їхню стійкість, діапазон. Ефективність навчання орфоєпії багато в чому залежить від того, якою мірою послідовність навчальних дій відповідає стадіям формування слухових і мовленнєвих навичок.

Отже, опора на рідну мову, до якої підсвідомо звертаються студенти, користуючись навичками, сформованими на базі рідної мови, лежить в основі провідного методичного принципу навчання іноземних студентів. Урахування рідної мови як один із основних принципів навчання іноземців української мови найбільш повно реалізується на практиці при створенні національно-орієнтованих методик навчання, необхідним етапом створення яких є лінгвістичне порівняння рідної мови студентів та мови, яка вивчається. В умовах навчання на підготовчих факультетах принцип урахування рідної мови студентів забезпечує постановку слухових і артикуляційних навичок української мови, а також коригування порушень, які з'являються в результаті інтерферувального впливу слухових і артикуляційних навичок їхньої рідної мови.

Література:

1. Ильин М.С. Основы теории упражнений по иностранному языку / М.С.Ильин; под ред. В.С. Цетлин. – М.: Педагогика, 1975. – 161 с.
2. Колшанский Г.В. Проблема владения и овладения языком в лингвистическом аспекте / Г.В.Колшанский // Иностранные языки в высшей школе. – 1975. – Вып. 10. – С. 5–14.
3. Шанский Н.М. Что значит знать язык и владеть им. / Н.М.Шанский, И.А.Резниченко. – Л., 1989. – 185 с.

ВАСИЛЕНКО Н.В.

РОЛЬ ПРИНЦИПА УЧЁТА РОДНОГО ЯЗЫКА ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ОРФОЭПИИ

В статье автор рассматривает особенности методического принципа учёта родного языка иностранных студентов в